

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Логачов Микола Георгійович

УДК 159.947

**Психологічна підготовка особового складу
спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних
ситуаціях**

Спеціальність 19.00.06 - юридична психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Університеті внутрішніх справ. Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Шапар Віктор Борисович,
доцент кафедри прикладної психології
Університету внутрішніх справ.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор Снігерьев Олександр Петрович,
Академія державної податкової служби України; проректор з наукової роботи;

доктор психологічних наук, професор Яковенко Сергій Іванович,
Київський інститут внутрішніх справ, МВС України, начальник кафедри юридичної
психології.

Провідна організація:

Інститут політичної та соціальної психології Академії педагогічних наук України.

Захист відбудеться 07.07.2001 р. о 14 годині на засіданні спеціальної вченої ради К 64.700.04
при Університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Університету внутрішніх справ за адресою:
61080, м. Харків, пр. 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розісланий 06.03.2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук,
доцент

Тімченко О.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

З метою захисту національних інтересів України і конституційних прав громадян Верховна Рада 16 січня 1997 року прийняла Концепцію національної безпеки (13/97-ВР). У її реалізації особливе місце відводиться спеціальним підрозділам МВС України "Беркут", "Сокіл", "Титан", на які покладається боротьба зі злочинністю, особливо з її організованими формами, тероризмом, незаконними військовими формуваннями тощо. Служба в підрозділах особливого ризику - це екстремальний (лат. extrema - крайній) вид фахової діяльності, який здійснюється в умовах реальної вітальної загрози і потребує високого рівня бойової і психологічної підготовки.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що паралельно зі створенням підрозділів особливого ризику виникла проблема фахового добору і фахової підготовки особового складу. Проте, незважаючи на свою актуальність і перспективність, дана тема є "terra incognita", про що свідчить відсутність наукових досліджень і публікацій.

Наші дослідження переконливо підтверджують, що критерії фахового добору і фахової психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів є домінуючими гарантіями його успішної оперативно-службової діяльності в екстремальних ситуаціях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи Університету внутрішніх справ і відноситься до одного з пріоритетних напрямків науково-дослідної роботи, затвердженої МВС України за розділом "Психологія", та пов'язане з реалізацією "Комплексної програми вдосконалення роботи з кадрами і підвищення авторитету міліції на 1999-2005 рр."

На підставі проведених досліджень нами було зроблено спробу науково обґрунтувати значення психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів, її вплив на ефективність фахової діяльності в екстремальних ситуаціях; визначити основні критерії фахового добору з урахуванням фахової градації (спеціалізації), сформулювати професійні якості бійця спеціального підрозділу і розробити основні методи психологічної підготовки особового складу.

Об'єкт дослідження - система психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів провідних країн світу і МВС України.

Предмет дослідження - спеціальна психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів до службово-оперативної діяльності в екстремальних умовах.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування й аналіз практичних даних щодо формування професійно важливих якостей, вивчення патогенного впливу стрес-факторів професійної діяльності на психосоматичну сферу особового складу, розробка методики психологічного купірування больового синдрому.

Завдання дослідження. Відповідно до мети дослідження в роботі було визначено такий комплекс завдань:

- проаналізувати вплив психологічної усталеності особового складу спеціальних підрозділів на ефективність діяльності у кризових ситуаціях;
- виявити систему професійного добору (комплектування) і професійної підготовки спеціальних підрозділів провідних країн світу;
- розглянути патогенний вплив стрес-факторів професійної діяльності спеціальних підрозділів на генезис і динаміку психосоматичної патології;
- визначити основні критерії професійної придатності щодо служби в спеціальних підрозділах МВС України;
- визначити методи психологічної підготовки бійців спеціальних підрозділів до дій в

екстремальних умовах.

Методологія і методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є:

- положення, пов'язані з теорією єдності психіки і діяльності;
- системно-антропоцентрична концепція психологічного проектування діяльності;
- принцип системного підходу в психології;
- положення про системно-структурний підхід до особистості;
- положення про системно-структурний підхід до вивчення емоційної стійкості й аналізу професійної діяльності.

Методи дослідження: для ефективного вирішення поставленою проблеми та досягнення об'єктивних наукових результатів нами використовувались методи математичного аналізу, системний, історичний та модельний; логічні методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Психологічні дослідження проводилися з використанням тестів: ММРІ, Баса-Даркі, кольорового тесту Люшера. Разом з ними використовувалися контент-аналіз документації, система антропометричних вимірювань та функціональні тести (індекс Кердо, тест Кваса, тепінг-тест), результати яких оброблялися методом математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі отриманих експериментальних даних, аналізу літератури і досвіду роботи в екстремальних умовах показані історичні аспекти комплектування підрозділів підвищеного ризику, система професійного добору і професійної підготовки спеціальних підрозділів підвищеного ризику, система професійного добору і професійної підготовки спеціальних підрозділів провідних країн світу, їхня діяльність в умовах смертельної загрози. Вперше:

- виявлено залежність ефективності діяльності особового складу спеціальних підрозділів від адаптивності (адаптованості) до інтенсивного патогенного впливу стрес-факторів екстремальної ситуації;
- досліджено вплив рівня психологічної і фізичної підготовки особового складу спеціальних підрозділів на готовність до дій в екстремальних ситуаціях.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що отримані дані істотно розширюють відомості щодо умов і факторів, які мають вплив на професійне становлення особового складу спеціальних підрозділів. У дослідженні показано можливі шляхи й особливості психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів, основні критерії професійного добору, проблема прогнозування успішної професійної діяльності в екстремальних ситуаціях на основі уроджених і придбаних захисних механізмів особистості.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати і висновки дозволяють розробити єдину наукову концепцію підготовки професіоналів спеціальних підрозділів МВС України. При цьому значно скорочуються терміни їхньої підготовки, істотно знижуються матеріально-технічні та фінансові витрати.

Встановлена кореляційна залежність ($r=0,908$) між рівнем злочинності в регіоні і захворюваністю особового складу спеціальних підрозділів дозволяє на базі сучасних комп'ютерних технологій у комплексі з методами експертної оцінки, математичним аналізом розраховувати прогноз оперативної обстановки і вносити відповідні корективи до планів психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів. За рахунок зниження рівня ротації кадрів цих структур у результаті впровадження запропонованої системи попереднього професійного добору і психологічної підготовки особового складу економічний ефект може скласти понад 1 млн. гривень.

Впровадження в практику розробленої нами системи бойової і спеціальної підготовки особового складу дозволило знизити рівень травматизму і психосоматичних захворювань

серед особового складу спеціальних підрозділів приблизно на 15-20 %, що дасть економічний ефект у 200-300 тис. гривень на рік.

Особистий внесок автора в розробку наукових результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні феномена професійного страху і професійної агресії, критеріїв надійності та професійного добору особового складу спеціальних підрозділів; моделюванні методів психологічної підготовки і методу психологічного купірування больового синдрому, фактичного впровадження результатів дослідження.

Структура дисертації. Дисертація виконана на 164 сторінках і складається зі вступу, трьох розділів, висновку і списку використаної літератури. Ілюстративний матеріал поданий у 79 рисунку, 28 таблицях. Список використаних джерел включає 253 найменування, з них 66 іноземною мовою.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена репрезентативністю вибірки випробуваних, адекватністю застосовуваних методів до поставленої мети і завдань роботи, взаємним доповненням і перевіркою методів дослідження, кількісним і якісним аналізом експериментальних даних, апробацією основних висновків і результатів дослідження. Автор, кандидат у майстри спорту зі стрільби із бойової зброї і службового багатоборства, у 1989-1992 рр. був командиром загону спеціального призначення, безпосередньо формував його, визначав структуру підрозділу, розробляв критерії професійного добору, методики бойової і психологічної підготовки особового складу, підготовки і проведення спеціальних операцій тощо.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення і результати дослідження розглядалися й обговорювалися на засіданнях і наукових семінарах кафедр тактико-спеціальної підготовки, прикладної психології, бойової підготовки Університету внутрішніх справ; на міжнародних конференціях (Харків, жовтень, листопад 1999 р.); на відомчому семінарі-наradі командирів підрозділів міліції швидкого реагування "Беркут" (Дніпропетровськ, 1999 р.).

Основний зміст дослідження відображено у 6 публікаціях, загальним обсягом 3,5 друкованих аркушів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, сформульовано гіпотезу, розкрито наукову новизну і практичне значення результатів дослідження; викладено дані про особистий внесок автора в розробку наукових результатів і апробацію роботи.

Перший розділ "Роль праці спеціальних підрозділів правоохоронних органів" присвячений історико-правовим і соціально-психологічним аспектам створення і розвитку спеціальних підрозділів. Зроблено аналітичний огляд криміногенної обстановки в республіках СНД, структури і динаміки окремих видів злочинів і характер використання спеціальних підрозділів. Виходячи з аналізу операцій, проведених спеціальними підрозділами за період 1989-1992 рр. і 1994-1999 рр., визначено роль психологічної усталеності особового складу в успішному вирішенні завдань оперативно-службової діяльності, виділено групу психогенних чинників, які мають сильний психологічний вплив на особовий склад. Аналізуючи дії особового складу спеціальних підрозділів за умов вітальної загрози, ми прийшли до висновку про те, що реакція бійців на критичну ситуацію є індивідуальною. Це дозволило виділити низку основних різниць у реакції працівників на екстремальні ситуації, яким притаманний комплекс стрес-чинників, що травмують психіку. Відзначено, що психогенні чинники фахової діяльності можуть мати позитивні або негативні впливи на психіку працівників і результати вирішення ними оперативно-службових завдань.

На початку ХХ століття Р. Йеркс і Дж. Додсон експериментально довели, що при

досягненні певного рівня активності нервової системи результати діяльності людини починають погіршуватися. Наші дослідження конкретизували й уточнили ці залежності, що дало можливість відтворити їх графічно (рис.1).

Згідно рис.1, поки психічна напруга не перевищує межі корисності (МК), фахова дія стає більш енергійною. Коли напруга зростає і переходить межу корисності, наступає дистрес, який викликає погіршення діяльності. Потім настає перенапруга (параекстремальний дистрес). Чим інтенсивнішим він є у працівника, тим гіршою є його діяльність. Коли напруга перевищує мотиваційну межу, виникає гранична напруга (екстремальний дистрес), що може призвести до відмови від виконання завдання. При переході цього рубежу настає позамежна напруга (гіперстрес), що призводить до зриву психічної діяльності, афектів і психопатологій.

У другому розділі "Історичні і сучасні концепції фахового добору і комплектування, бойової і психологічної підготовки підрозділів особливого ризику" подано огляд системи фахового добору і психологічної підготовки спеціальних підрозділів поліції провідних країн світу: ГСГ-9 (ФРН) ФБР (США), "Кобра" (Австрія) та ін.

Проведений аналіз наукової літератури й офіційних документів показав, що протягом тисячоліть основним критерієм при комплектуванні підрозділів підвищеного ризику (армія, поліція) були антропометричні дані. Для цього розроблялася система індексів (Брок, Кетле, Піньє, Ліві, Пелідізі та ін.). Робилися спроби використовувати для визначення фахової придатності остеологію, краніологію, пельвіметрію й інші науки. Психологічні дослідження різних професій вказують на певну роль в оцінці їхньої ефективності таких чинників, як фахові знання, матеріально-технічне забезпечення, переконаність у значимості своєї професії, соціальні умови, вік і стан здоров'я. Як такі, що визначають кінцевий результат, ці чинники виступають не у вигляді суми окремих складових компонент, а як їхній добуток.

Математичний аналіз дозволяє показати межі припустимої варіації в одержанні однакового кінцевого результату. Найбільше різноманіття таких варіантів спостерігається для середнього рівня його проявів.

Наші дослідження показали, що існують три оригінальні пари, що складають множинність системоутворюючих відношень, які визначають ефективність фахової діяльності. У кожній із множинностей встановлюється шкала якісної оцінки фахових можливостей або надійності. Це шкали інтелектуальної, соціальної і фізичної надійності. Кожна з них утворюється як діагональ в ортогональному відношенні парних характеристик. Побудова системоутворюючого простору подій досягається ортогональним розміщенням шкал діагоналей (рис. 2).

Заштрихована площа відповідає різноманітним значенням базових шкал, які складають характеристику еквіпотенціального рівня середньої ефективності фахової діяльності спеціаліста.

Наші дослідження показали, що одним з основних чинників фахової надійності в процесі оперативно-службової діяльності особового складу спеціальних підрозділів є агресія. Агресивній формі поведінки присвячено значну кількість досліджень. У переважній більшості це окремі форми опису поведінки і спроби знайти загальну закономірність. Агресія не розділяється з емоційною формою поведінки. Різні автори (Сунь-цзи, VII ст.; Тард Г., 1896; Сегеле Г., 1896; Лебон Г., 1898; З. Фрейд 1923; Griffith C.R. 1928; Doob L.W.; Miller N.E. 1939; Lorenz K. 1966; Volkamer M. 1971; Э. Фромм 1994), виділяючи цілу низку різновидів агресивних форм поведінки, говорять про психологічну, біологічну і когнітивну агресію. Виділяючи різні форми агресивної діяльності, вони при цьому намагаються знайти спеціальні тести, які дозволяють визначити конкретні види агресії. Найбільш широко використовуваною методикою для оцінки агресивних форм поведінки є

методика Басса-Дарки.

Різноманіття розуміння агресії, недостатньо точна форма її оцінки за тестами, призводять до того, що не визначений конкретно предмет дослідження. Мова йде про агресію як форму поведінки. Саме це змусило нас вивчити таку важливу форму поведінки людини, як агресія. Нами вперше було дано визначення фахової агресії, у якому дається якісна і кількісна оцінка даного поняття.

Фахова агресія бійця спеціального підрозділу - це санкціоновані нормативними актами дії особового складу у формі фізичної агресії, спрямовані на припинення протиправних дій шляхом цілеспрямованого заподіяння фізичної шкоди злочинцю (травма, поранення, летальний випадок), адекватної кризовій ситуації із застосуванням спеціальних засобів і методів (штатне озброєння, засоби активної оборони, прийоми рукопашного бою). (Рис. 3). Як видно з рис. 3, найвищого ступеня фізична агресія як засіб розв'язання кризової ситуації досягає на відрізку діагоналі сектора 1 (заподіяння фізичної шкоди злочинцю).

Результати наших досліджень показали, що найбільш ефективна форма поведінки спеціаліста, спрямована на досягнення мети, виявляється тоді, коли штатна діяльність не викликає сильних емоційних збуджень. Чим вищим є ступінь складності поставленого завдання, тим більше холоднокровною буде форма поведінки. Тому сутність психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів полягає в тому, щоб дати йому запас форм поведінки для розв'язання конкретного завдання в екстремальній ситуації.

У процесі фахової підготовки й оперативно-службової діяльності спеціальних підрозділів одним з основних стрес-чинників є фізичні навантаження, які виводять організм із констант фізичних функцій. Наші дослідження показали, що в ході змодельованої бойової операції або спеціального тренування частота серцевих скорочень у бійців спеціальних підрозділів збільшується в 2-3 рази, а об'єм крові, що перекачується серцем за п'ять хвилин, досягає 40 л (у нетренованої людини 28 л). Отже, для успішної фахової діяльності особовий склад спеціальних підрозділів повинен мати високу функціональну підготовку. У такий спосіб можна зробити висновок про те, що в процесі бойової операції домінують емоційні стресори, а в тренувальному циклі - фізичні.

У третьому розділі "Толерантність особового складу спеціальних підрозділів до стрес-чинників фахової діяльності і резистентність до їх патогенного впливу" дається аналіз негативних психоемоційних станів, які виникають у процесі фахової діяльності спеціальних підрозділів, психогенного і патогенного впливу ноцицепції (болю) на особовий склад і психологічний метод купірування больового синдрому, впливу стрес-чинників на патологію психосоматичного комплексу.

Одним з основних чинників, які характеризують боєздатність спеціального підрозділу, є уміння особового складу справитися з негативними психоемоційними станами, що виникають в екстремальних ситуаціях. При проведенні оперативних заходів різної міри небезпеки психотравмуючий чинник має інтенсивний вплив на психіку працівника, викликаючи часом патологічні зміни в його поведінці. У людській свідомості виникають реальні почуття тривоги, страху і паніки, із якими вона не може цілком справитися. У критичній ситуації за умов вітальної загрози для життя у свідомості працівника відбувається боротьба двох домінант поведінки: інстинкт самозбереження і почуття фахового обов'язку.

Проблема фахового страху є актуальною і мало вивченою галуззю прикладної психології. Про це свідчить відсутність наукового визначення цього феномена, його структури і міри градації. Нами розпочато спробу визначити зміст психологічної категорії - професійний страх, його ієрархічну архітектоніку, основні компоненти і шлях його подолання.

Аналіз фахової діяльності спеціальних підрозділів показав, що успіх бойової операції базується на двох основних компонентах: рівні професійної підготовки й обсязі

оперативної інформації. Ці складові являють собою сумарний розмір, що визначає міру професійного страху.

Як видно з рис. 4 міра професійного страху корелює алгоритм спеціальної операції і ймовірність успішного виконання бойового завдання. Аналіз чинників, що впливають на формування фахового страху в особового складу спеціальних підрозділів, дозволив нам дати визначення цього феномена.

Професійний страх - це одна з форм пасивно-оборонної емоції, що задає установку людині на самозбережну реакцію, яка виступає збудливою домінантою при перекладі неусвідомлених процесів на мову неузгодженостей між власними претензіями до ситуації і претензіями ситуації щодо людини, які усвідомлено фіксуються людиною.

У процесі професійної діяльності і бойової підготовки особовий склад підрозділів особливого ризику постійно піддається психогенному і патогенному впливу таких стрес-чинників як травматизм і ноціцепція (біль). Аналіз інформації свідчить про те, що генезис і патогенез болю та психологічні методи його купірування в цій сфері фахової діяльності мають мало теоретичних і практичних розробок.

Наші дослідження показали, що при патологічному процесі больові характеристики мають значні індивідуальні розходження. Це визначається як генетичними, так і придбаними чинниками. Поріг больової чутливості залежить від типу вищої нервової діяльності, самопочуття, настрою, фізичного і психічного стану. За певних обставин почуття болю може знижуватися або купіруватися цілком. Етіологія болю як феномена фахової діяльності має свою специфіку - вона відрізняється від етіології клінічного болю превалювання екзогенного чинника (поранення, травми). Це обумовлено характером фахової діяльності. Кореляційний аналіз дозволив нам виділити в больовій реакції три рівні: психотропний компонент, підвищення больового порогу, усунення страху болю. Це має першорядне значення в психологічній підготовці особового складу підрозділів.

З рис. 5 видно, що діагональ квадрата "С" - це професіонали високого класу, які за рівнем психологічної і бойової підготовки здатні виконати будь-який наказ. Із них комплектуються штурмові групи і групи захоплення, тобто ті структури спеціальних підрозділів, на які покладається реалізація планів бойових операцій.

Проведені нами дослідження показали, що удар середньої сили знижує боєздатність особового складу, не підготовленого до патогенного впливу ноціцепції відповідно больової точки на 30-80%.

Проведені нами дослідження й апробація показали доцільність і перспективність включення до комплексу бойової і психологічної підготовки спеціальних підрозділів програм адаптації до ноціцепції і больового синдрому. В основу антиноціцептивної методики тренування особового складу повинні бути покладені принципи поступового зростання сили механічного впливу та зростання рівня больового порогу, відпрацювання вміння використати окремі м'язові групи як демпферну систему.

Блокуючи методом психологічного купірування біль, боєць досягає антиноціцептивного ефекту, зберігає свою боєздатність і готовність активно та професійно діяти в кризовій ситуації (рис 6.).

Проблема патогенного впливу стресів фахової діяльності спеціального підрозділу на психосоматичну патологію є мало вивченою і практично не висвітлена в науковій літературі.

Для вивчення цього феномена нами були проведені дослідження, спрямовані на визначення патогенного впливу стрес-чинників професійної діяльності на особовий склад. За нашими даними, етіопатогенез психосоматичних захворювань пов'язаний зі шкідливою, виснажувальною дією емоційних стресів, тобто негативних переживань, які травмують психічно і невротизують (страх, тривога, ненависть і т.д.). У розвитку психосоматичної

патології цим негативно забарвленим емоціям належить домінуюче значення.

Негативний вплив частих стресів акумулюється в організмі і призводить до різноманітних фізіологічних і соматичних порушень, які сприяють розвитку парапрофесійної патології і зростанню загальної захворюваності.

Крім цього, існують суб'єктивні чинники ризику, визначені онтогенезом, які неможливо змінити: генетика, етнос, стать і вік. Екстраполяція даних, отриманих у результаті нашого дослідження, показала на передчасний знос і виснаження організму особового складу.

Аналітичне опрацювання статистичних даних із використанням методу кореляційного аналізу дозволили встановити високий коефіцієнт залежності ($r=0,908$) між рівнем захворюваності особового складу спеціальних підрозділів і криміногенної обстановки в регіоні. Для інших органів внутрішніх справ цей коефіцієнт складає 0,307.

Серед особового складу спеціальних підрозділів нами виявлена пряма залежність рівня захворюваності системи кровообігу від кримінальної обстановки в регіоні ($r=0,693$).

Аналогічна тенденція спостерігається для динаміки рівня гіпертонічної хвороби ($r=0,611$).

Крім психогенних стрес-факторів професійної діяльності спеціальних підрозділів, на динаміку захворюваності системи кровообігу як стрес-фактори впливає диспропорція між фізичним навантаженням і функціональними можливостями серцево-судинної системи організму. Це може викликати морфологічні зміни в серцевих функціях.

Отже, можна констатувати, що на рівень захворюваності системи кровообігу особового складу спеціальних підрозділів патогенно впливають два основних фактори — оперативна обстановка в регіоні й відповідність ступеня функціональної готовності серцево-судинної системи рівню гемодинаміки, обумовленому інтенсивністю професійної діяльності і тренувального циклу.

Крім цього, індивідуальні особливості характеру працівника спеціального підрозділу обумовлюють обрання роду професійної діяльності, що вимагає психоемоційної і фізичної напруги, відповідальності, формують визначений стиль служби, при якому схильність до глибокого й тривалого переживання негативних емоцій може мати вирішальне значення в розвитку ішемічної хвороби серця або гіпертонічної хвороби.

Особи з високим рівнем тривожності за психодіагностичною шкалою більш чутливі до психоемоційного стресу; вони обтяжливо виходять із стану фрустрації і відчують при цьому значні вегетативні зрушення. Цей фактор повинен враховуватися при комплектуванні груп захоплення, штурмових і снайперських груп, при комплексному плануванні заходів щодо профілактики психосоматичної патології, психологічної й фізичної реабілітації особового складу після проведення спецоперацій. Це є особливо важливим, тому що патогенний вплив стрес-факторів службово-оперативної діяльності й етіологія захворювань нервової системи особового складу спеціальних підрозділів знаходяться в прямій залежності ($r=0,707$). Ще більш висока залежність існує між інтенсивністю службової діяльності, рівнем злочинності в регіоні і вегето-судинною дистонією ($r=0,748$).

Поширеність виразки шлунку, перевага серед хворих співробітників осіб молодого віку (25-27 років) роблять актуальною проблему профілактики цього захворювання.

Умови професійної діяльності спеціальних підрозділів, що потребують тривалої напруги психічної активності особового складу, також можуть бути віднесені до факторів, що сприяють розвитку захворювання.

Результати наших досліджень і практична апробація дозволили визначити основні методи психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів. Зазначені методи показали свою ефективність при підготовці заgonу спеціального призначення.

Проведена нами разом із медичною службою експертна оцінка стану здоров'я цієї категорії не виявила патологічних відхилень у психічній і соматичній сферах.

ВИСНОВКИ

1. Екстремальний вид діяльності спеціальних підрозділів пред'являє різнобічні вимоги щодо психологічної усталеності особового складу. Відсутність ефективних методик підготовки є причиною зниження ефективності розв'язання оперативно-службових завдань.
2. Існуючі підходи щодо фахового добору і психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів не дозволяють здійснювати прогнозування їх успішної професійної діяльності.
3. Комплексна система професійного добору і професійної підготовки повинна базуватися на підставі науково обгрунтованих критеріїв професійної надійності, розроблених з урахуванням індивідуальної спеціалізації працівника спеціального підрозділу. Гарантією довготривалого прогнозу професійної діяльності є психограма і професіограма, які базуються на паспортизації спеціальностей цих структурних підрозділів.
4. На підставі проведених досліджень встановлено психофізіологічні критерії оцінки індивідуальних якостей (функціональні резерви серцево-судинної, респіраторної систем економічність кровообігу, фізична витривалість), які відповідають вимогам, що пред'являються професіоналам спеціальних підрозділів. Це є підставою для рекомендації їх як методик для визначення професійної придатності.
5. Аналітичне опрацювання статистичних даних дозволило встановити високий коефіцієнт кореляції ($r = 0,908$) між рівнем захворюваності особового складу спеціальних підрозділів і криміногенною обстановкою в регіоні. Для інших органів внутрішніх справ цей коефіцієнт складає 0,307.
6. Негативний вплив частих стресів, диспропорція між фізичним навантаженням і функціональними можливостями організму акумулюються в організмі і призводять до фізіологічних порушень, які сприяють розвитку парапрофесійної патології і зростанню психосоматичної захворюваності.
7. Основними критеріями професійної надійності бійців спеціальних підрозділів при силовому методі розв'язання кризової ситуації є :
 - професійна агресія як цілеспрямована форма поведінки;
 - абстрагування від ноцицепції методом психологічного купірування;
 - феномен садомазохізму як психологічна готовність заподіяти шкоду (травма, поранення) противнику та адекватно переносити больові впливи, пов'язані із виконанням професійних обов'язків;
 - здатність психологічно подолати професійний страх, як форму пасивно-оборонної емоції;
 - дано визначення професійного страху та професійної агресії бійця спеціального підрозділу.
8. Визначено основні напрямки психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів. Розроблено:
 - відповідні методичні рекомендації;
 - методику досягнення антиноцицептивного ефекту способом психологічного купірування больового синдрому.

Список опублікованих автором робіт за темою дисертації

1. Логачов М.Г. Роль психологічної підготовки військовослужбовців.: //Наукові записки Харківського військового університету. – Харків: ХВУ, 1999. – №2. – С.108-115.
2. Логачов М.Г. Історико-порівняльний аналіз психотравматизації особового складу підрозділів виняткового ризику: //Наукові записки Харківського військового університету. — Харків: ХВУ, 1999. – №3. – С.134-141.
3. Логачов М.Г. Психогенний, патолого-анатомічний і танатологічний профіль полю бою локальних війн та збройних конфліктів //Наукові записки Харківського військового університету.—Харків: ХВУ, 1999. – №4. – С.176-180.
4. Логачов М.Г. Проблеми формування психоемоційної стійкості у підрозділах особливого ризику до негативного впливу стрес-факторів // Актуальні проблеми сучасної науки у дослідженнях молодих вчених УніВС. – Харків: Видавництво УніВС, 1999. – № 5. – С.180-183.
5. Логачов М.Г. Роль професійного добору в оперативно-службовій діяльності спеціальних підрозділів // Вісник Університету внутрішніх справ.—Харків: Видавництво УніВС, 1999. – №9. – С.49-53.
6. Логачов М.Г. Силове звільнення жертв торгівлі і специфіка психоемоційної підготовки особового складу підрозділів особливого ризику // Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. “Дотримання прав жінок та завдання правоохоронних органів України”. – Харків: Видавництво УніВС, 1999. – С.117-122.

АНОТАЦІЇ

Логачов М.Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів до дій в екстремальних ситуаціях. - Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.06 - юридична психологія. Університет внутрішніх справ. Харків, 2001.

У дослідженні показано особливості професійної діяльності спеціальних підрозділів, проблему професійного добору, критерії професійної надійності і прогнозування успішної діяльності в екстремальних умовах. Показано методи психологічної підготовки особового складу і роль функціональної готовності до дій в умовах інтенсивного впливу стрес-чинників.

Розробляється проблема професійного страху і шляхи його подолання, фізичної агресії як форми поведінки бійця спеціального підрозділу при розв'язанні кризової ситуації.

Розглядається проблема патогенного впливу стрес-чинників на виникнення психосоматичної патології і методики досягнення антиноцицептивного ефекту методом психологічного купірування больового синдрому.

Ключові слова: психологічна підготовка, професійний страх, фізична агресія, ноцицепція і її купірування, психосоматична патологія, професійний добір і критерії надійності особового складу.

Логачёв Н.Г. Психологическая подготовка личного состава специальных подразделений к действиям в экстремальных ситуациях. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.06 - юридическая психология. Университет внутренних дел. Харьков, 2001.

В исследовании показаны особенности профессиональной деятельности специальных подразделений, проблема профессионального отбора, критерии профессиональной

надежности и прогнозирования успешной деятельности в экстремальных условиях. Показаны методы психологической подготовки личного состава и роль функциональной готовности к действиям в условиях интенсивного воздействия стресс-факторов. Разрабатывается проблема профессионального страха и пути его преодоления, физической агрессии как формы поведения бойца специального подразделения при разрешении кризисной ситуации. Рассматривается проблема патогенного влияния стресс-факторов на возникновение психосоматической патологии и методики достижения антиноцицептивного эффекта методом психологического купирования болевого синдрома. Ключевые слова: психологическая подготовка, профессиональный страх, физическая агрессия, ноцицепция и её купирование, психосоматическая патология, профессиональный отбор и критерии надежности личного состава.

Logachov N.Y. Psychological training of personal staff of specialized divisions for actions in extreme conditions. - Manuscript.

Thesis for degree of the candidate of psychological sciences. Speciality - 19.00.06 - law psychology. University of internal affairs. Kharkov. 2001.

The thesis is devoted to law aspects of forming specialized units and their activities in solving the crisis situation.

There is another problem of professional selection and special training of the personal staff.

The author of research was the commander of the specialized detachment for 4 years and his personal experiment and experimental data helped him to define professional criteria for selection and safety and prediction of successful in stress and extreme cases.

The author of the thesis analysis stress factors in extreme cases and their influence on the effectiveness of the specialized staff professional activities.

It should be mentioned that the phenomenon of professional fear is examined in the work for the first time. The author gives its definition, the degree of gradation and the ways of overcoming.

The professional activities of specialized units is closely connected with the physical aggression.

The author is the first one who suggests this phenomenon definition. Solving crisis problems that is fighting with terrorists, the release of hostages, the seizure of the armed criminals the specialized units are influenced by notsitsepsiya which means pain.

To keep fighting efficiency the staff of specialized units must be able to abstractize from pain by means psychological methods. The author has elaborated the special system of saving from pain. Besides he suggests the analysis of influence of professional activities on the psychosomatic pathology rise.

Experimental data of the investigation have revealed the importance of the functional preparation of the human body for successful activities.

The author has worked out the special methods of psychological training for the personal staff which are applied in practice.

Key - words: professional selection and criteria of safety, psychological training, fear, physical aggression, pain and taking it off, psychosomatic pathology.

ЛОГАЧОВ МИКОЛА ГЕОРГІЙОВИЧ

**Психологічна підготовка особового складу
спеціальних підрозділів ОВС до дій в
екстремальних ситуаціях**

**Підписано до друку 23.01.01 р.
Ум. друк. арк. 1,02. 100 прим. Зам. 160.
Друкарня Видавничого центру “ХАІ”
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17**